

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЮ ВІЙНОЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ**CURRENT ISSUES OF LEGAL REGULATION OF COMPENSATION FOR ENVIRONMENTAL DAMAGE CAUSED BY THE WAR OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE**

Квашук Д.О., студент III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Войтенко А.І., студент III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються деякі аспекти сучасного правового регулювання у сфері відшкодування збитків завданих навколишньому природному середовищу російською збройною агресією, а також шляхи та засоби, що запроваджуються державою задля ефективного розвитку моделі компенсації спричиненої шкоди.

Актуальність дослідження полягає в тому, що, починаючи з 24-го лютого, війська рф своїми агресивно-військовими діями завдають колосальних втрат абсолютно усім сферам українського суспільства. Вочевидь, серед таких втрат наявні і безліч порушень пов'язаних з екологією і з кожним днем кількість злочинів проти українського довкілля лише росте, а уповноважені суб'єкти в свою чергу безперервно фіксують та обраховують збитки доквіллю від дій окупантів. Відповідні документи, на нашу думку, згодом будуть передані до міжнародних судів, що розглядатимуть військові злочини, а Україна, як вважає в.о. міністра захисту довкілля та природних ресурсів Руслан Стрілець, може стати країною, яка максимально отримує відшкодування тих збитків, які нанесені навколишньому середовищу в результаті воєнних дій [1]. Зважаючи на проаналізовані факти об'єктивної дійсності, слід звернути увагу на необхідність негайного запровадження заходів державного правового регулювання компенсації екологічної шкоди завданої повномасштабним вторгненням рф.

У статті ґрунтовно проаналізовано Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, зазначено його основні положення, що стосуються екологічної сфери, напрями його дії, часові рамки для виконання уповноваженими суб'єктами [2]. Також, охарактеризовано методики, що регулюють розрахунок завданої шкоди, прийнятті Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля), їх зміст та значення [3; 4]. Надано оцінку наявним проблемам правового регулювання у сфері компенсації екологічної шкоди, висловлено деякі думки щодо можливих векторів її розвитку у майбутньому.

Ключові слова: екологічне законодавство, юридична відповідальність, екологічна шкода, методика розрахунку збитків.

The article examines some aspects of modern legal regulation in the field of compensation for damage to the environment by Russian armed aggression, as well as ways and means implemented by the state to effectively develop a model of compensation for damage.

The relevance of the study is that, starting from February 24, the Russian troops with their aggressive military actions inflict enormous losses on absolutely all spheres of Ukrainian society. Apparently, among such losses there are many violations related to the environment and the number of crimes against the Ukrainian environment is growing every day, and the authorized entities, in turn, continuously record and calculate environmental damage from the occupiers. Relevant documents, in our opinion, will later be submitted to international courts, which will consider war crimes, and Ukraine, according to Acting Minister of Environmental Protection and Natural Resources Ruslan Strelets, can become a country that receives maximum compensation for the damage caused to the environment as a result of hostilities [1]. Given the analyzed facts of objective reality, it is necessary to pay attention to the need for immediate implementation of measures of state legal regulation of compensation for environmental damage caused by a full-scale invasion of Russia.

The article thoroughly analyzes the Procedure for determining the damage and damage caused to Ukraine as a result of armed aggression of the Russian Federation, its main provisions concerning the environmental sphere, its directions, time frame for implementation by authorized entities [2]. Also, the methods regulating the calculation of the damage, the adoption of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (hereinafter – the Ministry of Environment), their content and significance [3; 4]. An assessment of the existing problems of legal regulation in the field of compensation for environmental damage is given, some opinions are expressed on possible vectors of its development in the future.

Key words: environmental legislation, legal liability, environmental damage, methods of calculating losses.

Постановка проблеми. Завдання щодо компенсації за шкоду, що завдана навколишньому природному середовищу в результаті незаконних дій, вимагає комплексного підходу до його виконання. Саме тому державі, якій було спричинено таку шкоду, необхідно вживати велику кількість заходів, спрямованих на удосконалення нормативної та організаційної бази у сфері визначення розміру такої шкоди.

На жаль, вже на 11 травня задокументовано 231 екологічний злочин рф на території України та в акваторії Чорного моря. Як повідомляє Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, ракетні обстріли спричиняють масштабні пожежі на об'єктах критичної інфраструктури, передусім нафтосховищ та хімзаводів. Це завдає суттєвої шкоди екосистемам, призводить до забруднення довкілля, зменшення популяцій видів рослин та тварин [5]. Вочевидь, всі ці факти в сукупності призводять до край негативно-наслідків, а тому і потребують негайного реагування з боку держави.

Метою статті є дослідження поточного стану правового регулювання системи відшкодування збитків завданих доквіллю України російською збройною агресією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У літературі дослідженню проблематики підрахунку шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, присвячені праці Красової М. В., яка в своїй монографії повно та комплексно розглянула питання компенсації шкоди за екологічним законодавством України. Також, багато інших науковців у своїх працях досліджували окремі питання відшкодування втрат пов'язаних з екологією, зокрема: Андрейцева В. І., Балок Г. І., Колбасова О. С., Кошеленко, К. В., Красова М.В., Малишева Н. Р., Шемшученка Ю. С. та інші.

Виклад основного матеріалу. Будь-які втрати, що наносяться навколишньому природному середовищу, як цілісному об'єкту або ж моральним, естетичним, етичним почуттям людини чи всього суспільства [6, с. 75], неможливо оцінити лише фінансовими інструментами, однак, на думку Красової М. В., це не знімає проблеми

її оцінки, необхідної при реалізації основних принципів цивільного і екологічного права [7, с. 1]. Україна, як суверенна держава, не може ігнорувати та залишити без відповіді жадливі дії, що вчиняє російська армія зокрема по відношенню до нашого довкілля щодня з початку повномасштабного вторгнення, а саме тому повинна вживати відповідних заходів задля компенсації екологічної шкоди в повному обсязі. Наразі одним із багатьох кроків на цьому шляху стала діяльність Кабінету Міністрів України щодо прийняття низки підзаконних актів у сфері відшкодування екологічної шкоди.

Задля повного розуміння проблематики є необхідним визначити дефініцію об'єкта, якому завдається шкода і який підлягає компенсації в результаті завдання такої шкоди. Законодавством передбачено офіційне визначення, яке закріплено в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», передбачається, що навколишнє природне середовище – це сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природних ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [8]. Доцільним буде, на наш погляд, визначити й поняття «екологічна шкода», якого не міститься в національному законодавстві, незважаючи на досить велику кількість актів пов'язаних з такою шкодою. Серед багатьох таких дефініцій, як ми вважаємо, дуже влучною є позиція Сірант М.М., яка зазначала, що: «Шкода навколишньому середовищу поділяється на два види – екологічну й економічну. Екологічна шкода порушує екологічні інтереси суспільства в забезпеченні здорового, сприятливого для життя, продуктивного навколишнього середовища. Матеріальним об'єктом посягання слугує якість навколишнього середовища, стан екологічних систем, ті обмінні процеси, які протікають у біосфері, постійно і незмінно відтворюють життя у всіх формах прояву. У свою чергу, економічна шкода завдається майновим правам та інтересам природокористувачів. Шкода може виражатися в нанесенні майнової шкоди (загибелі, пошкодженні, знищенні матеріальних цінностей) або в неотриманні передбачуваного доходу» [9, с. 79]. Особливістю саме екологічної шкоди є її неправдивість, або лише відносна відновлюваність, оскільки відтворення компонентів природи пов'язане з тривалим періодом в часі [10].

На наш погляд, основними кроками на шляху до відшкодування завданої шкоди є фіксація такої шкоди, її розрахунок і подальше використання відповідних доказів у, наприклад, судовому процесі, результатом якого буде бажаний результат у вигляді повної компенсації збитків держави в екологічній сфері. Щодо перших двох кроків, то український уряд веде активну діяльність, створюючи бази даних, використовуючи інформацію з відкритих джерел та супутникові знімки, що вказують на правопорушення, вчинені після російських атак, а також розроблюючи різноманітні нормативно-правові акти, які націлені на фіксування та розрахунок шкоди завданої внаслідок російської військової агресії.

Серед численних внутрішньо-національних актів у галузі екологічного права з питання відшкодування збитків, які були прийняті на сьогодні, варто виокремити Постанову Кабінету міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [2], який встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, які були завдані нашій державі в результаті війни, а також визначає органи державної влади відповідальні за безпосереднє визначення обсягів втрат за наведеними нижче напрямками.

Відповідно до підзаконного нормативно-правового акту, визначення шкоди та збитків здійснюється в вісім-

надцяти напрямках, серед яких не останнє місце займають пов'язанні з екологією, а саме: втрати земельного фонду, втрати лісового фонду, втрати надр, втрати акваторії, збитки, завдані природно-заповідному фонду, а також шкода, що завдана земельним ресурсам, завдана атмосферному повітрю, збитки, завдані водним ресурсам та об'єктам водогосподарської інфраструктури [2].

Порядок спрямований на створення та забезпечення функціонування ефективного механізму розрахунку, що пов'язаний зокрема і з втратами, що понесла наша держава та суспільство в результаті протиправних дій окупантів.

В цьому правовому акті, між іншим, зазначається, що міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади необхідно розробити і затвердити у шестимісячний строк методик, що передбачені Порядком, затвердженим цією постановою [2]. Тобто, кожному визначеному в постанові суб'єкту виконавчої влади необхідно вчинити активні дії щодо розробки відповідних методик та кінцевим результатом мають бути акти необхідні задля ефективного реалізації політики відшкодування збитків.

В процесі реалізації цього механізму Міндовкілля, в свою чергу, було розроблено та видано низка нормативно-правових актів, що закріплюють відповідні методики. Серед таких актів варто зазначити: Наказ Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану від 04.04.2022 № 167 [3], а також Наказ Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди від 13.04.2022 № 175 [4]. Так, розроблення та прийняття методик, зазначених вище, відбулось у відведений шестимісячний строк, а саме в термін менше місяця, на наш погляд це об'єктивний показник оперативності та рішучості в діяльності органу виконавчої влади в такі непрості часи. Зважаючи на таку продуктивність, ми вважаємо, що й інші спеціальні акти також будуть видаватися оперативно та на протязі відведеного строку.

Визначення розміру шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, здійснюється за спеціальними правилами: згідно з таксами, методиками обчислення розміру шкоди, або, за їх відсутності, за фактичними витратами на відновлення порушеного стану [11, с. 310]. Наприклад, методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, що розроблена Міндовкілля [3], передбачає регулювання у сфері визначення та обчислення розміру шкоди у двох випадках, у випадку забруднення ґрунтів та забруднення земель. В обох випадках розмір шкоди обчислюватимуть уповноважені особи, що здійснюють державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища. В свою чергу, факти забруднення та їх масштаби можуть встановлюватися також уповноваженими особами, які здійснюють у межах повноважень, передбачених законом. Важливим є те, що Методика стосується усіх земель України, незалежно від їх категорій та форм власності.

Забруднення ґрунтів в розумінні цієї методики – це накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості. Нею передбачається, що основою розрахунків розміру шкоди від забруднення ґрунтів є нормативна грошова оцінка земельної ділянки, ґрунти якої зазнали забруднення. Розмірною одиницею для розрахунку величини шкоди приймається об'єм ґрунтової маси 2000 куб. м на один гектар земельної ділянки [3].

Витрати для здійснення заходів щодо зниження чи ліквідації забруднення ґрунтів збільшуються залежно від глибини просочування забруднюючої речовини у співвідношенні як 10:3 (тобто при збільшенні глибини в 10 разів відносно глибини ґрунтового шару 0,2 м витрати для ліквідації забруднення збільшуються в 3 рази). Розмір шкоди від забруднення ґрунтів визначається за спеціальною формулою, яку затверджено відповідною Методикою. За цією формулою розмір шкоди дорівнює множенню: питомих витрат на ліквідацію наслідків забруднення ґрунтів відповідної земельної ділянки; нормативної грошової оцінки земельної ділянки, ґрунти якої зазнали забруднення; площі земельної ділянки, ґрунти якої зазнали забруднення; коефіцієнта небезпечності забруднюючої речовини; коефіцієнта, що застосовується для врахування природоохоронної цінності земельної ділянки. Також враховується вартість рекультивациі земель, забруднених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану [3].

Передбачається, що засмічення земель – це наявність на земельній ділянці сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин без відповідних дозволів. Віднесення відходів, що спричинили засмічення земельної ділянки, до категорії небезпечних (токсичних) відходів здійснюється у відповідності до чинних нормативних документів у сфері поводження з відходами, затверджених у встановленому порядку, переліків небезпечних (токсичних) відходів тощо [3].

В положеннях обох методик, що були прийняті Міндовкіллям на цей час, зазначено, що всі матеріали, які використовувалися для проведення розрахунку, формуються в окрему справу, яка зберігається в уповноваженому органі, що здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища [3; 4]. На наш погляд, такий порядок є гарантією ефективного зберігання матеріалів задля подальшого їх використання в майбутніх справах щодо компенсації російською державою втрат у повному обсязі.

Нормотворча діяльність уряду не обмежується лише прийняттям методик, про які йшла мова вище. Так, наприклад, 10-го травня 2022-го року Уряд затвердив нові спеціальні такси для обчислення розміру шкоди природно-заповідному фонду України [12]. На думку Кабміну встановлення нових спеціальних такс було вкрай необхідне, щоб забезпечити такий механізм нарахування, за якого обчислені збитки дійсно б відповідали реальним обсягам завданої шкоди державі, у тому числі російським агресором [13]. Саме тому нові спеціальні такси затверджені для обчислення розміру шкоди природно-заповідному фонду у таких випадках як:

- незаконна рубка або пошкодження дерев та рослин, що мають дерев'яніле стебло;
- знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву, сіянців і саджанців;
- знищення або пошкодження газонів та квітників;
- незаконний збір або знищення дикорослих трав'янистих рослин, лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, ягід, другорядних лісових матеріалів, тощо.

Також постановою затверджено Порядок проведення індексації такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної природно-заповідному фонду, з урахуванням індексу споживчих цін (індексу інфляції) та коефіцієнта, яким визначається особлива природоохоронна цінність територій та об'єктів природно-заповідного фонду [12].

Наступним кроком після обрахування та фіксації повинен стати безпосередньо процес розгляду справ щодо компенсації шкоди завданої навколишньому середовищу України, однак на цьому етапі можуть виникнути певні складнощі, оскільки історія майже не знає прикладів

реальної компенсації екологічної шкоди пов'язаної з воєнними діями. Єдиним відомим на сьогодні прецедентом є процес, який відбувся після закінчення війни в Перській затоці, коли ООН створила компенсаційну комісію для розгляду претензій Кувейту, що виникли внаслідок вторгнення Іраку. В результаті цього процесу комісія встановила, що Ірак несе відповідальність згідно з міжнародним правом за збитки, включаючи екологічні. Кувейту було присуджено 52,4 мільярда доларів компенсації за 1,5 мільйона з 2,7 мільйонів позовів, які він висунув [14].

На наш погляд, в риториці представників української влади наявна певна невизначеність позиції саме щодо державних органів, які б розглядали відповідні справи, томи ми переконані, що уряду необхідно створити задокументовану стратегію, яка б передбачала подальше звернення до визначених міжнародних організацій/судів, яким би належала юрисдикція щодо розгляду питань компенсації за завдану екологічну шкоду. Або ж, як варіант, відповідною стратегією може бути передбачена можливість створення спеціального міжнародного трибуналу, який би розглядав саме справи пов'язані з екологічними порушеннями, що вчинені окупантами. Також, такий документ повинен містити в собі чітку послідовність дій влади в сприянні процесу відшкодування. На наш погляд, такий порядок мав би наслідком ефективність та швидкість в процесі притягнення винних до відповідальності. Цей акт був би важливим кроком у цьому питанні, оскільки закріплював би ту саму визначеність та впевненість влади в реалізації права держави на відшкодування шкоди спричиненої навколишньому середовищу внаслідок війни.

Також, не слід забувати і про юрисдикцію національних судів. В Україні екологічні справи передаються судам загальної юрисдикції, а тому не мають окремої процесуальної форми. Залежно від особливостей тої чи іншої справи, їх розглядають у цивільних, кримінальних, адміністративних та конституційних судах. На території нашої держави з початку війни періодично затримуються військові російської армії, які можуть бути причетні вчинення різноманітних воєнних злочинів об'єктом яких може бути і навколишнє природне середовище. Необхідно зазначити, що задля ефективного та швидкого розгляду справ пов'язаних з екологічними порушеннями в світі доволі поширена важлива та перспективна практика щодо створення спеціалізованих екологічних судів, їх переваги полягають у ефективності, підготовленості, спеціалізації суддів, а також у швидкості розгляду. Обґрунтовували перспективи створення в Україні судів екологічної юрисдикції розглядали і вітчизняні науковці, серед яких Кравець Я. В., Краснова Ю. А. та інші. Тому ми все ж вважаємо, що з огляду на світову практику та думки науковців владі слід розглянути можливість створення таких судів екологічної юрисдикції задля притягнення винних у вчиненні еко-злочинів осіб яких затримано на території України і на яких поширюється національна юрисдикція.

Зважаючи на викладене, слід зазначити, що натепер спостерігається вкрай позитивна динаміка змін у сфері правового регулювання компенсації збитків докільки під час воєнного стану. Кабінет Міністрів України затвердив і буде затверджувати, зважаючи на продуктивність цього органу, важливі підзаконні нормативно-правові акти у сфері екології з питання відшкодування шкоди, які надають можливість ефективно обрахувати завдані агресором збитки для скорішого їх відшкодування. Саме тому, навіть у часи війни, наш уряд оперативно реагує на негативні зміни у навколишньому природному середовищі, які відбулися на території України внаслідок збройного нападу РФ. Вище згадані акти є важливим кроком до повної компенсації всієї шкоди, що завдана нашій державі. Ми сподіваємося що уряд не буде на цьому зупинятися, а продовжить так само плідно реагувати та зміни

та розширювати нормативну базу в галузі екологічного права. Відповідно, законодавцю й не слід забувати про можливість удосконалення механізму відшкодування,

яка вже закладена фундаментом, оскільки будь-яка країна агресор повинна понести відповідальність за шкоду, яку та завдала своїми жахливими діями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Україна може стати першою країною у світі, яка отримає репарації за шкоду довкіллю, нанесену російськими військами. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3450116-ukraina-moze-stati-persou-krainou-akij-budut-viplaceni-reparacii-za-skodu-dovkillu.html>. (дата звернення: 24.05.2022).

2. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова / Кабінет Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.05.2022).

3. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : Наказ / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України від 04 квітня 2022 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 24.05.2022).

4. Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди : наказ / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 р. № 175. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33.

5. Російські війська вчинили понад 200 злочинів проти українського довкілля: найбільше – на Київщині та Донеччині. URL: <https://mer.gov.ua/news/39179.html>. (дата звернення: 24.05.2022).

6. Кошеленко, К. В. Юридична відповідальність за шкоду навколишньому природному середовищу як елемент механізму захисту права на безпечно навколишнє природне середовище / за ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2. С. 74–77.

7. Краснова М.В. Методи підрахунку шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, та їх правові засади. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 2. С. 66–70.

8. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 24.05.2022).

9. Сірант М.М. Доктринальний підхід до визначення екологічної шкоди у Європейському Союзі та в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14. С. 76–84. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.14.09>.

10. Карташов М.С. Особливості цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 5. С. 128–134. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.5-1.20>.

11. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемчушенка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.

12. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова / Кабінет Міністрів України від 10 травня 2022 р. № 575. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-specialnih-taks-dlya-obchislennya-rozmiru-s575-100522> (дата звернення: 24.05.2022).

13. Уряд затвердив нові спеціальні такси для обчислення розміру шкоди природно-заповідному фонду України. URL: <https://mer.gov.ua/news/39175.html>. (дата звернення: 24.05.2022).

14. Governing Council of the United Nations Compensation Commission Holds Special Session to Mark the Fulfilment of its Mandate URL: <https://www.ungeneva.org/fr/news-media/press-release/2022/02/governing-council-united-nations-compensation-commission-holds>. (дата звернення: 24.05.2022).